

УДК: 141 + 37.013

А.М. КУЦІЙ

ФЕНОМЕН КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСАДА ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**Куций Андрій Миколайович** – здобувач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Досліджено феномен кооперативного навчання як засади ефективної соціальної комунікації. Визначено, що кооперативне навчання є не тільки способом організації навчального процесу, але й формою життєдіяльності людини, яка відчуває необхідність у саморозвитку. Доведено, що кооперативне навчання формує установлені моделі комунікації, що сприяють поширенню зв'язків та поліпшенню умов співжиття у суспільстві.

Ключові слова: кооперація, кооперативне навчання, соціальна комунікація, освітні технології.

Исследован феномен кооперативного обучения как основы эффективной социальной коммуникации. Определено, что кооперативное обучение является не только способом организации учебного процесса, но и формой жизнедеятельности человека, который чувствует необходимость в саморазвитии. Доказано, что кооперативное обучение формирует устойчивые модели коммуникации, способствующие распространению связей и улучшению условий общежития в обществе.

Ключевые слова: кооперация, кооперативное обучение, социальная коммуникация, образовательные технологии.

The phenomenon of cooperative learning as the basis for effective social communication is researched. It is proved that cooperative learning is not only a way of learning process, but also a form of human activity that involves the need for self-development. It is determined that cooperative learning model established forms of communication which promotes communication and better standards of living together in society.

Keywords: cooperation, cooperative learning, social communication and educational technology.

© А.М. Куций, 2012

Постановка проблеми. В умовах світової глобалізації, масштабних інтеграційних процесів, суттєвих змін вимог до якості освіти все більшою мірою стає актуальним питання про природу та сутність комунікативного знання, дискурсивних практик, що передбачають відмову від нав'язувальних форм у бік кооперативної взаємодії. Феномен кооперативного навчання як засада ефективної соціальної комунікації постає у центрі уваги з точки зору вироблення освітньої стратегії, яка передбачає поширення методів кооперації у зміст освітньої діяльності, обґрунтування консенсусної складової навчання та виховання сучасної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан дослідження змісту та основних функцій кооперативного навчання залишається в значній мірі недослідженим і потребує більш ґрунтовного вивчення. Серед дослідників, які звертали увагу на соціально-історичні аспекти формування та закріплення кооперативних засад суспільної взаємодії та навчання, можна відзначити М.Алімана, П. Кропоткіна, В.Міхеєва, М.Мовчана, М.Туган-Барановського та інших.

Мета дослідження – розкрити основний зміст феномена кооперативного навчання як засади ефективної соціальної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «кооперація» (від лат. cooperatio – «співробітництво») одними із перших починають використовувати у XIX столітті Р.Оуен і Ш.Фур'є для позначення вчення про добровільне об'єднання людей для досягнення спільної мети. У цьому сенсі кооперація протиставляється та доповнюється по-

няттям «конкуренція» (від лат. competition – «суперництво») як боротьби між суб'єктами (організмами, особами, групами осіб) за певні ресурси (природні, економічні, політичні тощо). Герберт Спенсер, проголосивши пріоритет конкурентних відносин над кооперативними, вплинув на побудову двох протилежних та третього, об'єднувального, підходів щодо сутності та характеру соціальної взаємодії – на засадах кооперативності, на засадах конкурентності та з урахуванням поєднання кожної з форм комунікації.

Поняття «кооперація» та «конкуренція» більшою мірою використовувалося в економічній теорії. Лише з наданням ідеям, зокрема, кооперації, морально-ціннісного змісту, що сполучено із працями російського теоретика анархізму П.Кропоткіна, виникає зовсім новий контекст розуміння значення кооперативної взаємодії. Все частіше з нею пов'язують такі її характеристики та основні цінності як взаємодопомога, рівність та солідарність. Особливої уваги кооперативні форми взаємодії отримують у межах комунікативної філософії К.-О.Апеля та Ю.Габермаса, в працях яких обґрунтовується раціональний зміст досягнення згоди на засадах взаєморозуміння та солідарної волі.

Біосоціальну природу кооперації розглянуто П.Кропоткіним, на думку якого саме біосоціальний «закон взаємодопомоги» обумовлює розвиток людської спільноти. Взаємодопомога, з його точки зору, пов'язана із істотною потребою людини у солідарності, що історично допомагає їй виживати і жити у суспільстві [3, с.16]. Моральність як сус-

пільний феномен, як вважає П.Кропоткін, виникла саме із практики взаємозв'язку та солідарної діяльності людей.

Протилежна точка зору характеризує ірраціоналістичні погляди на сутність і зміст комунікації в суспільстві. Так, конкуренція як «воля до влади» чи «воля до життя» визначається Ф.Ніцше основною формою прояву та самореалізації всього живого, й, у тому числі, людини. Мораль проголошується як вторинне підґрунтя людських стосунків, яке лежить в основі заборон. «Цивілізація», «культура» у працях О.Шпенглера, З.Фрейда розглянуті як своєрідна «в'язниця», що обмежує природне прагнення людини боротися за своє «місце під сонцем» конкурентним способом.

Більш об'єктивним, на нашу думку, є третя точка зору, яка містить уявлення про взаємодоповнюваність кооперації та конкуренції. Про освітні, розвивальні функції як кооперації, так і конкуренції наголошував, зокрема, Д.Дьюї, який зазначав, що будь-яке навчання будується або на засадах взаємодотримки та кооперації, або шляхом суперництва чи змагання [2, с. 37].

Такі представники філософської, педагогічної, психологічної думки як Е.Фромм, Е.Еріксон, К.Хорні дотримуються думки про гуманістичну перевагу саме феномена кооперації у навчанні, а не лише конкуренції, оскільки дисбаланс між суперництвом та кооперацією стає причиною групових конфліктів.

Освітній процес, розглянутий під кутом зору ціннісного та гуманістичного підходу, повинен відбуватися не просто як передача та засвоєння того чи іншого різновиду культурного досвіду, а засновуватися на спільній діяльності суб'єктів навчання як єдиномудців, що прагнуть досягти консенсусу при прийнятті якихось рішень, максимально повного й глибоко пізнавального розвитку кожного з учасників кооперації.

Одночасно саме взаємодія протилежностей, протиріч і складає суть механізму розвитку. Тому процес навчання як умова особистісного й соціального розвитку людини не повинен обмежуватися тільки ситуаціями співробітництва (кооперації), а й включати в себе створення ситуації конкуренції, протидії, суперництва.

З іншого боку, кооперативне навчання не можна розглядати як ситуацію повної погодженості різних думок. Навпаки, як зазначає, зокрема Ж.Піаже, виконання спільних дій супроводжується так званим «соціокогнітивним конфліктом», який стимулює розумову діяльність людини, активізує її соціальні функції [6].

Важливою умовою об'єднання суб'єктів у кооперативній діяльності є погодженість не тільки цілей, а й цінностей, встановлення порозуміння на засадах спільних ідей та картини світу. Відомий російський теоретик кооперації М.Туган-Барановський вважав, що лише сукупність кооперативного ідеалу, кооперативних цінностей та кооперативних принципів є основою ефективної комунікації на засадах кооперативного навчання [7, с.17].

У Декларації про кооперативну ідентичність,

прийнятую Міжнародним кооперативним альянсом у 1995 році, виділено такі кооперативні цінності: демократія, справедливість, солідарність, чесність, взаємодопомога, взаємовідповідальність, відкритість, соціальна відповідальність, рівність і турбота про інших. У кооперативному навчанні цінності забезпечують найбільш ефективні варіанти досягнення індивідуальних та групових цілей, врегулювання конфліктів та протиріч на підставі врахування спільних інтересів [1, с.12].

Становлення кооперативності як основного способу ефективної комунікації пов'язане із віковими, культурними, індивідуальними особливостями людини. Також безумовним є вплив саме морально-ціннісних ідеалів та принципів на уявлення про кооперативність як сприятливу форму людської взаємодії. Так, у теоретичних розробках швейцарського мислителя Ж. Піаже міститься ідея про кооперацію як основу морального зростання дитини. Вивчаючи ставлення дітей до правил гри, Ж. Піаже визначив дві такі послідовні стадії морального зростання: етика примушення (коли учасники обмежені правилами) та етика співробітництва (кооперації) – правила не абсолютні і їх можна змінювати за узгодженням з іншими. Одне з найважливіших положень теорії Ж. Піаже полягає у тому, що зміни в моральних судженнях дитини пов'язані із зростанням її інтелектуальних знань та змінами у соціальному оточенні. Більше того, за теорією Ж. Піаже, протягом періоду дорослішання стадія етики кооперації обов'язково витісняє стадію примушення [6]. Як комунікація, так і кооперація може використовуватися і для маніпулювання, залакування і примусу інших, і для надання можливості слухачу робити свій власний вибір.

Ефективно організоване кооперативне навчання дає суб'єктові свободу вибору (яку Де Віто називає «філософською основою свого міжособистісного процесу комунікації» [10], не принижує самооцінку, породжує довіру. І навпаки, неефективне групове співробітництво нав'язує партнерам свої погляди і порушує незалежність оточуючих. Інша властивість етичної кооперації – чесність, оскільки партнери, які переслідують одну мету, цінують довіру. Коли ми навчаємо, як зробити свою інформацію зрозумілою і досягти поставленої мети, маємо можливість прищеплювати, трансформувати і закріплювати певні етичні норми та цінності.

У кооперативних групах, де взаємозалежність переважає над відособленістю, збереження соціальних зв'язків у гармонії може бути більш етично спрямованим, ніж у конкурентних. За такого підходу людина усвідомлює цінність свободи дій без обмежень.

Ще одна цінність, що знайшла емпіричну підтримку як сприятлива для ефективної міжособистісної кооперації, – альтруїзм. Така якість є однією з найважливіших у досягненні цілей та вміння встановлювати контакт при кооперативному навчанні. В гуманістичних моделях американських теоретиків Карла Роджерса та Гордона Олпорта підкреслюється важливість відкритості, емпатії та кооперації як засобів фокусування на інших (на противагу егоцентризму) [5].

Зокрема, К.Роджерс орієнтує на ненасильницьке спонукання особистості до самокорекції, самоорганізації та саморегуляції, стверджуючи, що основою зміни поведінки людини є її здатність розвиватися і навчатися, ґрунтуючись на власному досвіді. Не можна будь-кого змінити, передаючи йому готовий досвід. Можна лише створити атмосферу кооперації, яка сприятиме розвитку людини [12].

Неабияке значення в процесі комунікації для досягнення цілей кооперативного навчання має мова. Її використовують не тільки як засіб для обміну інформацією, виявлення особистого ставлення до якогось явища чи позиції іншого. Без мови важко віднайти істину та усвідомити новий смисл діяльності. У цьому сенсі мова за своїм змістом амбівалентна: вона є і засобом кооперації, і механізмом конфліктів. Отже, ефективність комунікації напряму залежить від налаштування суб'єкта мовленнєвої дії на досягнення консенсусу в семантиці діалогу і порозуміння, а не на конфлікт у семантиці перемоги чи поразки.

Діалогічний підхід як основа кооперативної технології в освіті був детально розглянутий П.Фрейре, який вважав навчання процесом створення можливості для продукування чи побудови знань, а діалогові стосунки – обов'язковими для реалізації здатності суб'єктів кооперувати в процесі дослідження пізнавального об'єкта. Продуктом такого діалогу є «істина, що повсякчас «народжується» у співтворчості, співрозумінні, співпереживанні унікальних свідомостей, котрі реалізують свій внутрішньо-екзистенційний, інтелектуальний, духовно-емпатійний потенціал у множинності сенсів, смислів, конотацій, значень, розумінь буття та не підпорядковуються єдиній раціонально-системній концептуальній домінанті» [8, с. 13].

Суттєвою перевагою кооперативного механізму з метою досягнення ефективної комунікації є його здатність усувати відсторонення (суперництво) суб'єктів. Це передбачає заміну етики індивідуалізму етикою співробітництва, а отже, про наявність необхідних атрибутів філософії кооперації – кооперативних цінностей. У філософсько-освітньому розумінні їх можна тлумачити як принципи взаємної діяльності людей для забезпечення найбільшої ефективності та результативності під час навчального процесу.

Широкої популярності набуває сьогодні термін «педагогіка співробітництва», яку також називають «педагогікою спілкування» чи «педагогікою ефективної комунікації», «педагогікою діалогу» та «кооперативною педагогікою (Б. Бойлю, Д. Коллер, Д. Кролл, К. Макдауелл та інші). Ці поняття передають саму суть кооперативного навчання як створення ситуації творчого пошуку та інтелектуальної розкритості учасників комунікативного процесу, подолання традиційної ієрархічності їхнього спілкування з наставником.

Кооперативність можна також розглядати як результат позитивної взаємозалежності між різними цілями особистостей, що корелює з ясно сформульованою та значимою метою, яку ставлять перед собою учасники комунікації.

Один із авторів теорії соціальної взаємозалежності Мортон Дойч зазначав, що взаємозалежність може бути позитивною (кооперація), негативною (змагання) або такою, що не існує (індивідуальні зусилля). Результатом позитивної взаємозалежності є прогресивна взаємодія, оскільки кожен підтримує іншого у намірі вчитись. Для змагань є типовою взаємодія опору, коли індивіди протистоять один одному. У випадку індивідуальних зусиль взаємодія відсутня, оскільки кожен працює незалежно [11]. У такому тлумаченні кооперативність виступає результатом позитивної взаємозалежності між членами групи, що має спільну мету.

Теоретико-ігровий підхід до розуміння кооперативного і конкурентного ситуацій у процесі навчання та комунікації, розроблений М. Дойчем, відзначав, що відсутність згоди та створення ситуації конфлікту пов'язані із несумісництвом цілей та цінностей учасників міжособистісної кооперації.

Ще одне поняття, яке стосується кооперації як засади ефективної комунікації – інтерактивність. На сьогодні можна виділити цілий напрямок у філософських дослідженнях, у рамках якого соціальні процеси та явища розуміються як такі, що зумовлені інтерактивною взаємодією індивідів, включених у загальну систему діяльності (Дж.Мід, Дж.Хоманс, К.-О.Апель, Ю.Габермас, Н.Луман тощо).

Зокрема, Ю. Габермас розрізняє «справжню», «неспотоворену» комунікацію (інтерацію) і помилкову, «хибну», зосереджуючись на дослідженні умов, що забезпечують ефективну комунікацію між людьми. Інтерація як міжособистісна кооперація складає зміст соціальних відносин у контексті досягнення взаємоприйнятної згоди учасниками дискурсивного діалогу. На думку Ю.Габермаса саме комунікативна дія, сполучена із кооперативними формами навчання певному соціальному досвіду, є основною умовою досягнення консенсусу [9]. Передумовою розуміння стає не тільки контекст повідомлення, а певні усталені правила мовленнєвої дії, які є прийнятними для всіх учасників комунікації.

У свою чергу Н.Луман загалом розцінює комунікацію як структурну основу системи суспільства, розвиток якої безпосередньо залежить від характеру відтворення комунікації у певних міжсистемних зв'язках [4].

Висновки. Таким чином, кооперативне навчання можна визначити найважливішою умовою ефективної комунікації як процесу досягнення згоди, обміну думками, цілями і цінностями учасниками комунікативного процесу. Кооперативне навчання – не тільки спосіб організації навчального процесу, але й форма життєдіяльності людини, яка відчуває необхідність у саморозвитку.

Це також форма існування суспільства не тільки соціальної системи, а й системи інтерактивних відносин. Поеднуючи в собі такі цінності, як солідарність, взаємодопомога, взаємовідповідальність, відкритість, рівність кооперативна форма побудови освітнього процесу, розвиває в учасників кооперативної інтерації відповідні стратегії дій та формує усталені моделі комунікації, що сприяють поши-

ренню зв'язків та поліпшенню умов співжиття в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларация о кооперативной идентичности, принята Международным кооперативным альянсом на XXXI конгрессе МКА 20 сентября 1995 года. – М.: Центросоюз, 1996. – 68 с.
2. Дьюи Д. Демократия и образование. – М.: Педагогика-пресс, 2000. – 384 с.
3. Кропоткин П.А. Избранные труды. М.: Политиздат, 1991. - 496 с.
4. Луман Н. Общество как социальная система; пер. с нем. - М: Логос, 2004. - 232 с.
5. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды. - М.: Смысл, 2002. - 464 с.
6. Пиаже Ж. Генетическая эпистемология. – СПб.: Питер, 2004. – 160 с.
7. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М.М.Туган-Барановский. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.
8. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / П.Фрейре; пер. з англ. О.Демянчука. – К.: Юніверс, 2003. – 168 с.
9. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю.Хабермас; пер. с нем. – СПб. : Наука, 2000. – 377 с.
10. DeVito J. The Interpersonal Communication Book. – New York: Longman, 2000. – 469 p.
11. Deutsch M. Cooperation and trust: some theoretical notes. - NE.: University of Nebraska Press, 1962. - 216 p.
12. Rogers C.R. On becoming a person. – Boston, MA: Houghton Mifflin Company, 1961. – 534 p.